

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ:

ЛІНГВІСТИКА ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Міжвузівський збірник наукових статей

Випуск VII

Частина II

Актуальні проблеми іноземної філології. – 2012. – Випуск 7. – Частина 2.

- Боровицька О. М. Соціальна прагматика: відхилення у дискурсі: [філософсько-лінгвістичний аналіз]: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.09 / О. М. Боровицька // Філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 1998. – 17 с.
- Дейк Т. А. ван. Вопросы прагматики текста / Т. А. Дейк // Новое в зарубежной лингвистике: лингвистика текста. – М.: Прогресс, 1978. – С. 259–336.
- Падучева Е. В. Высказывания и его соотносительность с действительностью / Е. В. Падучева. – М.: Наука, 1985. – 271 с.
- Ревзин И. И. О роли коммуникативного аспекта языка в современной лингвистике / И. И. Ревзин // Вопросы философии. – 1972. – № 1.
- Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, комунікативність (на матеріалі сучасної газетної публіцистики) / К. С. Серажим. – К.: Націон. університет ім. Шевченка, 2002. – 392 с.
- Шелякин М. А. Категория вида и способы действия русского глагола / М. А. Шелякин. – М.: Галлиа, 1983. – С. 193.
- Frank L. Mathilde / L. Frank. – Berlin und Weimer: Aufbau-Verlag, 1973. – 189 s.
- Jung W. Grammatik der deutschen Sprache / W. Jung. – Leipzig: Aufbau-Verlag, 1968. – S. 208.

Анотація

Стаття присвячена питанням дослідження комунікативно-прагматичної характеристики прислівників, а також виявлення їх ролі та функцій в романі Л. Франка "Матильда".

Ключові слова: дискурс, універб, прагматика, комунікативна ситуація, іллокуція.

Аннотация

Статья посвящена вопросам исследования коммуникативно-прагматической характеристики присланных, а также выявления их роли и функций в романе Л. Франка "Матильда".

Ключевые слова: дискурс, универб, прагматика, коммуникативная ситуация, иллокуция.

Summary

The article deals with the problems of study of communicative and pragmatic features of adverbial particles, as well as identification of their role and functions in the novel by L. Frank "Matilda".

Keywords: discourse, univerb, pragmatics, communicative situation, illocution.

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

УДК 821.111:[81'255.4+821.161.2]

Єфремова М.Д.,
аспірант,
Київський університет
імені Бориса Грінченка

ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИКИ РОМАНУ МАРКА ТВЕНА "ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА" В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ: ІСТОРИЧНІ ТА КРОС-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

В історії світової літератури є письменники, значення творчості яких із часом відкривається новими гранями. Таким є Марк Твен – національний геній Америки,

автор відомих багатьом поколінням читачів на всіх континентах романів "Пригоди Тома Соєра" та "Пригоди Гекльберрі Фінна". Обсяг критичної літератури, присвяченої Твену, – величезний. "Твеніана" становить самостійний напрям американістики, адже Твен був не лише художником епохи великого переладу в американській історії американського народу, але й запровадив розмовну мову в американську художню літературу [3, 3]. Нова хвиля інтересу до постаті й творчості письменника зумовлена появою друком у листопаді 2010 року першого тому його "Автобіографії"; цей том обсягом 736 сторінок був опублікований Каліфорніським університетом через 100 років після смерті Твена, як він і заповідав. Книга швидко потрапила до числа бестселерів, роблячи Твена одним із небагатьох авторів, чиї твори були однаково комерційно успішні в XIX, XX та XXI століттях.

Перший варіант "Пригод Тома Соєра" ("The Adventures of Tom Sawyer") був написаний у 1870-х під час першого подружнього року письменника і називався "Рукопис хлопчика" [15, 72]. Повість уперше була опублікована в червні 1876 року видавничою компанією Chatto and Windus в Англії (наклад був надрукований 10 червня, а 24 червня з'явилася рецензія на книгу в журналі "Атенеум") [22]. У Сполучених Штатах книга була доступна лише через передплату з грудня того ж року. Єдина рецензія, яка з'явилася в "Атлантик Манслі", належала перу Хоуелса, який хвалив у книзі "цікаві образи і справжній художній смак". Із газет тільки "Нью-Йорк Таймз" помістила відгук, який особливо відзначав реалістичну майстерність повісті: "У містера Клеменса немає ні на йоту лицемірства. У його повісті нічого не вигадано, все дано так, як воно є". На початку наступного року з'явилося й американське видання. У березні 1877 року "Американська видавнича компанія" повідомляла, що "Том Соєр" за два місяці розійшовся накладом у 30 000 примірників [14, 54].

Слід відзначити: Твен, як і інші американські автори, надавав перевагу першому виданню своїх творів у Великій Британії, бо інакше йому було б майже неможливо захистити авторські права в Британській імперії. У випадку з "Пригодами Тома Соєра", різниця в часі між британським та американським виданнями стала більшою, ніж того хотів автор, і це призвело до розповсюдження піратських копій книжки. Уже в липні 1876 року в Канаді з'явився піратський наклад книжки, яку придбала велика кількість американських читачів, і, на думку Твена, через це він зазнав великих збитків.

Працюючи над "Томом Соєром", Твен не знав, пише він його для дорослих чи для дітей. Відтак текст виявився цікавим для читачів різного віку [18, 589]. Так, У.Д. Хоуелс писав Твену: "Тиждень тому я закінчив читати "Тома Соєра". Я не підводився, поки не дійшов до кінця рукопису, – просто не можна було відірватися. Це найкраща повість для хлопчиків, яку я будь-коли читав. Книжка матиме безмежний успіх" [6, 63].

Як зауважує А.І. Старцев [7, 151], щоб побачити, з яких вражень складається намальована в книзі картина, слід звернутися до сторінок "Автобіографії" Твена, написаної в тому ж ключі, що й книга про Тома Соєра: "Я можу викликати в пам'яті

...ністку сутінь і таємничість лісової гушавини, запахи землі, легкі пахощі лісових квітів, блиск омитою дощем листя, дріб падіння лісових крапель...". Як відзначає дослідник, "Пригоди Тома Соєра" – одна з найсвітліших книг у світовій літературі.

На протигагу світові дітей, наповненому фантазією та грою, Твен показав у романі нудний, бундючний і жорстокий світ дорослих. Письменник звертається до однієї з головних своїх тем – протиставлення "єства" життя, сповненого буянства і витівок, мертвому світові, системі штучних упереджень. Крім того, Твен застосував у романі прийом "подвійного бачення": світ дорослих по-різному сприймається дітьми й автором-оповідачем [18, 591]. Те, що цінують (або вдають, що цінують) дорослі: всі ці церковні служби та промови, шкільні порядки, – викликає в дітей нудьгу, огиду і спротив. Проте діти не судять і не викривають батьків та вчителів, не звинувачують "дорослий світ" [18, 593]. Як зазначає російський дослідник М. Ромм, "понурий доброчесності недільних шкіл і пишномовній романтиці дитячих пригодницьких книг письменник-демократ протиставив високе живе поняття людяності, показавши, що джерелом гуманних почуттів є не проповідь священика і не різка шкільного вчителя, а природні поривання незіпсованого і нерозбещеного людського серця" [6].

Письменник розумів, що доля його героя буде залежати від того, чи зможе він згодом підкоритися "моральним" принципам. "Я ще не вирішив остаточно, – сказав одного разу Твен, – але я маю намір написати продовження життя Тома Соєра у двох варіантах. У першому випадку я доводжу його до високої шани і вводжу в конгрес, у другому я відправляю його на шибеницю" [7, 153].

Як зауважує М. Мендельсон [4, 19], найважливіша особливість цього роману полягає в тому, що гумор стає в творі засобом реалістичного розкриття психології людини (перш за все дітей), а одночасно й засобом поетизації життя. Чарівність повісті визначається не тільки вмінням автора захопити читача описом дивовижних пригод героїв. Водночас це розповідь про ідилічно щасливе, сповнене поезії життя дітей на лоні природи. Без гумору повість про Тома звучала б просто сентиментально й фальшиво.

Щодо структури роману, то Гамлін Гілл [19, 379] наголошує, що в другій половині книги Твен навмисне переставляє події "так, що погодні умови були поставлені після дитячих та незрілих випадків". На думку Джудіт Фетерлі [20, 29], структура Тома – ідеальне втілення моделі "поганого хлопчика" в популярній літературній традиції. Перша частина роману показує, що Том надзвичайно бунтівний та скандальний. Інший елемент, який привернув значну увагу критиків, – різноманітність ставлень автора до сюжету та різноманітна тональність. У своєму дослідженні "хлопчачих" книжок Марша Джейкобсон [20, 29] наголошує, що більшість таких книжок позначені невірноваженим тоном, який найкраще простежується у викладі автором минулого, в якому світлі він це бачить. Часом ця тональність різко змінюється, переходячи від романтизму до різкої сатири, як, наприклад, поетичний опис сталактитів в 23 розділі змінюється на інвективу щодо "слабких", готових підписати виправдання індіанцю Джо. Через те, що ці моменти

з'являються несподівано та проходять швидко, більшість критиків оцінили цю стилістичний недолік, те, що Твен не міг контролювати. На думку Форестера Робінсона [20, 29], це скоріше потурання своїм слабкостям, яке перевіряє самопізнання чи цілісність. Але Генрі Вонгем наголошує, що майстерність Твена навряд чи дозволила б такі помилки [20, 29].

Волтер Блер [20, 30] вважає, що книга організована як історія дорослішання хлопчика, яка представлена читачу чотирма лініями: історія Тома і Беккі, історія Мафа Поттера, пригода на острові Джексон та історія індіанця Джо. Кожна з цих історій починається з незрілих вчинків і закінчується відносно зрілими діями Тома. Очевидно, під час написання перших частин Тома Соєра Твен пам'ятав ідеї та випадки зі своїх ранніх творів чи з власного дитинства.

За кількістю публікацій у Росії Твен перевершив усіх своїх співвітчизників. 14 вересня 1872 року в петербурзькій газеті "Биржевые ведомости" з'явилися перші переклади двох творів Твена та уривки з публіцистичної книги подорожей "Налюбуєтесь". В 1874 році "Отечественные записки" опублікували роман "Позолочений вік" ("The Gilded Age: A Tale of Today"), написаний М. Твеном разом з Ч.Д. Уорнером. Цей перший перекладений роман викликав живий інтерес у читачів. У 1883 році окремими виданнями вийшли переклади романів "Принц і жебрак" ("The Prince and the Pauper") та "Походеньки американського хлопчика Тома Соєра" ("Tom Sawyer Abroad"). Ще до 1917 року встигли вийти три багатотомні зібрання творів Твена в російських перекладах [3, 3].

Цей інтерес до творчості Твена не вгасав і в подальші роки. 1943 року був виданий переклад твору "Знаменита жаба-стрибуха з Калавераса" ("The Celebrated Jumping Frog of Calaveras Country"). 1946 – "Банкнота в мільйон фунтів" ("The \$1,000,000 Bank Note"), 1953 були опубліковані вибрані твори у двох томах, які вміщали "Пригоди Тома Соєра" ("The Adventures of Tom Sawyer"), "Пригоди Гекльберрі Фінна" ("Adventures of Huckleberry Finn"), "Принц та злидар" ("The Prince and the Pauper") та "Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура" ("A Connecticut Yankee in King Arthur's Court") (пер. Н.К. Чуковського), 1954 – "Принц та жебрак" у перекладі К. та Н. Чуковських, 1955 вийшов переклад Н. Дарузес "Пригод Тома Соєра" та "Пригод Гекльберрі Фінна", який був перевиданий 1973 та 1977 р.р., 1957 – "Допитлива Бессі", 1960 – "Життя на Міссісіпі" ("Life on the Mississippi") у перекладі Р. Райд, 1963 – "Листи з землі" ("Letters from the Earth"), 1971 – "Том Кенті", 1981 року вийшов переклад твору "Щоденник Адама", 1984 року вийшов роман Марка Твена "Американський претендент" ("The American Claimant"), "Простаки за кордоном", переклад Н. Гурової та Р. Облонської ("Innocents Abroad") та "Пригоди Гекльберрі Фінна" (пер. Н. Дарузес) ("Adventures of Huckleberry Finn"), 1985 року вийшов "Позолочений вік" у перекладі Л. Хвостенко та Н. Галь ("The Gilded Age: A Tale of Today"), "Дари Цивілізації", "Ознайомтеся з біографією претендента", 1989 року був опублікований "Таємничий незнайомец" у перекладі Л. Біндеман, 1996 – "Пригоди Тома Соєра" в класичному перекладі письменника й перекладознавця К. Чуковського. Цей переклад перевидався, зокрема, в 1948,

1958, 1977, 1984 роках [3; 4]. Крім того, виходили й зібрання творів письменника, зокрема у 12 томах у 1959–1961 р та вибрані романи у двох томах у 1973 р (1 том – “Пригоди Тома Соєра”, “Пригоди Гекльберрі Фінна”, 2 том – “Принц та злидар”, “Янкі при дворі короля Артура”). Ці переклади в умовах тоталітарної радянської імперії знайомили з творчістю Марка Твена зокрема українського читача.

Українська перекладацька традиція – багатовікова. Проте освоєння творів Марка Твена в українській літературі затрималося, оскільки аж до 1905 року над українським перекладом у Російській імперії тяжіла абсолютна заборона й, перекладаючи світову класику, українські перекладачі намагалися не лише донести зміст перекладених творів, але й боролися за саме право української мови (а ширше – нації) на самостійне існування. 1863 року був виданий Валуєвський циркуляр (названий за іменем міністра внутрішніх справ П. Валуєва), який дозволяв лише друк творів красномовства (на “хатню”, селянську тематику), а друк творів духовного змісту, навчальних та наукових, а також усіх без винятку перекладів (навіть Святого Письма, яке Синод видавав десятками мов Імперії Романових) призупинявся. Цю заборону було підтверджено й посилено Емським актом 1876 року [8]. Комітет міністрів на чолі з С. Вітте лише через 42 роки після Валуєвської заборони, 15 лютого 1905 року, ухвалив скасувати “обмежувальні заходи щодо видання Св. Писання на малоросійській мові”, прислухавшись насамперед до позиції Імператорської академії, яка рішуче висловилася за скасування Валуєвської й Емської заборон. Зі знесенням найодіозніших заборон на українську мову в Російській імперії переклад швидко утверджується в усіх українських виданнях і в українському театрі. Слід наголосити, що український переклад справив величезний вплив на розвиток оригінального українського письменства, розширюючи його стилістичні, жанрові й тематичні обшири, виводячи за рамки селянського побуту [8].

На межі XIX і XX століть розгорталася масштабна перекладацька діяльність родини Бориса Грінченка, його дружини Марії Грінченко (підписувала літературні твори й переклади псевдонімом “Загірня”) і їхньої дочки Насті Грінченко, підпорядкована просвітницьким і націєтворчим завданням. Борис Грінченко, що починав, власне, не з перекладу, а вільного переказу “Робінзона Крузо” Данієля Дефо (1891), у різні роки опублікував зразки прози А. Доде та А. Франса, низку своїх поетичних перекладів з Й.-В. Гете (“Лісовий цар”), Ф. Шіллера (“Як землю ділено”), О. Пушкіна (“Чи йду майданами гучними...”), Г. Гайне, В. Гюґо, О. Кольцова, А. Майкова, О. Плещеева, Я. Полонського, О. Боровиковського та ін. 1896 р. у Львові окремою книжкою вийшла трагедія Ф. Шіллера “Марія Стюарт” (перевидана в Києві 1911 р.). Після революції 1905 р., коли в Києві склалися можливості для друкування українських перекладів, тут побачили світ такі тлумачення Бориса Грінченка, видані окремими книжками: 1906 р. – драма Ф. Шіллера “Вільгельм Телль” (перевидана 1908 р.) та збірка поезій Г. Гайне “Північне море”; 1907 р. – комедія Октава Мірбо “У золотих кайданах”; 1908 р. –

драми Гергарта Гауптмана "Візник Геншель" і "Перед сходом сонця", повісті М. Костомарова "Чернігівка", "Казки" Захаріуса Топеліуса і казка "Пустун Розбишаченко" цього ж автора, драми Віктор'єна Сарду "Рідний край" та Артура Шніцлера "Забавки". Спільно з Марією Грінченко він переклав кілька поезій у прозі І. Тургенєва (1891) та книжку для дітей Едмондо де Амічіса "Серце" (Київ, 1911; перевидана 1919 р.). Важливо, що ці переклади були зорієнтовані на максимальну широку читацьку аудиторію.

Саме Марії Загінній та Н. Грінченко належать перші переклади класичних романів Марка Твена українською мовою. Зокрема, роман "Пригоди Тома Соєра" у перекладі Марії Загінньої вийшов 1907 року, відразу після зняття найодіозніших царських заборон на український друк. Цей переклад мусив конкурувати з численними російськомовними версіями. Адже ще 1902 р. у Києві був виданий роман "Пригоди Тома Соєра" в російському перекладі З. Журавської та український переклад І. Петрушевича повісті "Американський претендент", а у 1904 р. – "Пригоди Тома Соєра" вийшли у перекладі М.Н. Дубровіної.

Заради академічної точності слід відзначити, що ще 1906 р. у Львові вийшов український переклад роману Марка Твена "Пригоди Тома Соєра" накладом українсько-руської видавничої спілки, з друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, під зарядом К. Беднарського, пера Юліяна Панькевича, але на землях Наддніпрянської України великого поширення він не мав [10]. Мова його перекладу доволі далека від літературної норми, в тексті часто можна зустріти прийменники "сей", "ся", "сеж", інші галицизми, такі як "дмухавка", "велика дримба", "ходи но борзенько", "квасний виноград", "кусник паперу" та ін. Крім того, перекладові властиві тодішні галицькі граматичні норми: ступені порівняння прикметників утворені з додаванням суфікса "й": нікчемнійшою, плохійшою, найгордїйшим, найщасливійшим, а іменники середнього роду мають закінчення "є" як, наприклад "жїте", "оруже", "їснованє", "бїте", "вітхенє", "бажанє", "вістрє" тощо. [10, 5]. Слід зауважити, що перекладові Ю. Панькевича притаманні риси просторіччя, надмірне "одомашнення" й використання розмовно-побутового стилю як, наприклад "Ну, дивїть но на него!", "видрапав ся як вивїрка", "зник на ціле пополудне і уганяв собі сьвітами", "ударив ся в послух", "ще не було смеркло ся". Усе це разом робить переклад Ю. Панькевича безумовно застарілим. Натомість 1908 року з'являються "Пригоди Геккельбері Фінна" в перекладі Насті Грінченко та "Князь і жебрак" у перекладі В. Держирука.

У 1926 році у Львові видавництвом української дешевої бібліотеки вийшла збірка оповідань "Громи" Марка Твена, яка містила 8 оповідань, перекладених українською мовою. У 1948 році опубліковано новий переклад "Пригод Геккельберрі Фінна" пера І. Стешенко. 1954 р. вийшов роман "Пригоди Тома Соєра" у новому перекладі В. Митрофанова, який згодом неодноразово перевидавався, востаннє 2002 р. 2001 р. у Харкові вийшов роман "Пригоди Тома Соєра" в перекладі Л. Красавицької, що був перевиданий у 2005, 2006 та 2007 р.р. 1955 р. з'явилися "Оповідання", 1956 р. був опублікований роман "Пригоди Геккельберрі Фінна"

у перекладі Н. Тищенко, у 1957 р. – “Принц і злидар” у перекладі М. Рябової (згодом перевиданий у 1959, 1968, 1994 та 2005 р.р.), 1957 р. було опубліковано повість “Допитлива Бессі” у перекладі М. Дмитренка, у 1963 р. – роман “Позолочений вік” у перекладі Н. Калачевської та В. Митрофанова, 1971 р. вийшов “Том Кенті” у перекладі Г. Плоткіна, 1972 р. – “Оповідання й памфлети” у перекладі Р. Даценка. У 1984 р. у Києві був виданий російський переклад “Пригод Тома Соїєра” пера Н. Дарузес, 1985 р. вийшли “Твори” письменника у двох томах: 1 том містив романи “Пригоди Тома Соїєра”, “Пригоди Гекльберрі Фінна”, “Принц і злидар”; 2-й том містив повісті “Янкі при дворі короля Артура”, “Таємничий незнайомиць”, “Щоденник Адама” та оповідання. 1982 року було завершено переклад “Пригод Тома Соїєра” Ю. Корецького, який 1993 р. був виданий у Львові, а 1992 року було опубліковано у перекладі К. Чуковського російською мовою. Таким чином, українська “твеніана” має вже тривалу історію й чималі здобутки, до її розвитку долучилося чимало українських перекладачів різного рівня обдарованості. При цьому найдовершенішими на сьогодні перекладами двох найвідоміших романів американського письменника прийнято вважати версії В. Митрофанова та І. Стешенко, виконані вже понад півстоліття тому.

Стилістика перекладів визначається добою появи, завданнями перекладача та мірою його талановитості. Як зауважує В. Коптілов [2, 134], у художньому перекладі якнайточніше відображення змісту оригіналу має органічно поєднуватися з якнайглибшим відтворенням його стилю. Відомий перекладач і теоретик І. Кашкін [2, 134] зазначав, що, не послаблюючи вимог щодо загальної відповідності змальованій у першотворі дійсності, перекладач повинен відтворювати стилістичну форму автора відповідно до його творчої манери. Зауважимо, що в перекладах реалістичних, які зберігають діалектичну єдність форми і змісту першотвору, стилізація йде в одному річищі зі збереженням стилю, тоді як у перекладах, які не можна назвати реалістичними, стилізація вступає в конфлікт зі збереженням стилю оригіналу, осучаснюючи його [2, 144]. М. Новікова [5] зазначає, що потрібно знати межі, в яких можна змінювати форму, не руйнуючи змісту. Зміст оригіналу можна передати досить повно і стилістично вірно за допомогою різних засобів. Крім того, стиль перекладу не визначається однозначно “характером літературної мови, що історично склався”. Крім того, деклараціями автор може й брехати (свідомо чи несвідомо). Стилем він брехати не може. Стиль – це *правда*: правда, яку сповідує (а не декларує) автор [5].

Розглянемо стилістичні особливості найважливіших українських перекладів роману “Пригоди Тома Соїєра” в зіставленні з найпоширенішим на сьогодні російським і польським перекладами (які також тією або іншою мірою доступні українському читачеві). Для аналізу вибираємо стилістично забарвлені, насичені фразеологізмами й реаліями уривки оригіналу. Для зіставлення беремо українські переклади М. Загірньої (як перший у часі появи на Наддніпрянській Україні), В. Митрофанова (як такий, що має на сьогодні найбільшу видавничу історію),

класичний російський переклад К. Чуковського та польський переклад Я. Білінського.

There was a slight noise behind her, and she turned just in time to seize a small boy by the slack of his roundabout and arrest his flight [17; 5]. Маємо декілька перекладів цього уривку: Позад неї щось зашаруділо; вона озирнулася і встигла схопити моторного хлопця за одіжку саме тоді, як він ось-ось утік би [11, 8].

Раптом позад неї щось шурхнуло, і вона обернулася – саме вчасно, щоб схопити за полу куртки невеликого хлопчиська й не дати йому втекти [12, 8].

Позади послышался легкий шорох. Она оглянулась и в ту же секунду схватила за край куртки мальчишку, который собирался улизнуть [13, 4].

Naraz usłyszała lekki szelest za swoimi plecami. Obróciła się w samą porę, aby chwycić przemykającego chłopca za kołnierz i uniemożliwić mu ucieczkę [21].

Варіантові М. Загірньої притаманно більше рис “оповідності” й просторіччя, лексичні шари, використовувані В. Митрофановим, більшою мірою тяжіють до літературної норми, а через те далші від оригіналу. Що ж до перекладу К. Чуковського, то він переклав цей уривок найближче до тональності оригіналу. Натомість польський перекладач так само тяжіє до певної “олітературеності”.

“Roundabout” дослівно перекладається як коротка куртка, що й відтворено в перекладах В. Митрофанова та К. Чуковського, тоді як М. Загірня переклала як “одіжку”, а в Я. Білінського “комір” (kołnierz).

Hang the boy, can't I never learn anything [17, 5].

М. Загірня переклала цей уривок так: *От шибеник! І як я досі не звикла?* [11, 9].

У В. Митрофанова: *Ну й розбишака ж, хай йому абищо! Невже я так-таки нічого не навчуся?* [12, 8].

У К. Чуковського: *Ну и мальчишка, казалось бы, пора мне привыкнуть к его фокусам* [13, 4].

Я. Білінський: *A, tam cię! Że też od razu nie pomyślałam o spiżarni!* [21].

Версія В. Митрофанова точніше передає зміст, однак перекладач використовує літературний стиль, тоді як М. Загірня – розмовно-побутовий. Слід зауважити, що М. Загірня та В. Митрофанов переклали *can't I never learn anything* питанням, тоді як К. Чуковський використав розповідне речення, а Я. Білінський – окличне.

Then he pretended he didn't know she was present, and began to 'show off' in all sorts of absurd boyish ways, in order to win her admiration [17, 16].

Тоді він почав удавати, що не бачить дівчинки, а тим часом силувався звернути на себе її увагу і звеселити її всякими дивними штуками [11, 28].

А тоді, вдаючи, ніби й знати не знає, що вона там, почав “виставлятися” й виробляти всілякі безглузді хлоп'ячі штуки, щоб зачарувати її [12, 26].

Тогда он сделал вид, будто не подозревает о присутствии девочки, и начал “фигулять” перед ней, выкидывая (как принято среди мальчуганов) разные нелепые шутки, чтобы вызвать ее восхищение [13, 20].

Wówczas udał, że nic nie wie o jej obecności i zaczął na wszystkie, właściwe chłopcom, głupkowate sposoby “popisywać się”, aby wprawić ją w podziw [21].

І знову версія М. Загірної звучить у більш природній, розмовній тональності. Проте знов-таки її варіант спрощено, перекладачка переклала соковитий сленг “show off” описовим “силувався звернути на себе її увагу”. У В. Митрофанова це відтворено адекватним “виставлятися”, а у К. Чуковського – ще різкішим “фигулять”. У польському перекладі Яна Білінського адекватно вжито “porisywać się” – хизуватися, франтити, хверцювати, що також надає перекладові необхідної розмовності.

He would sit perfectly still till she asked who did the mischief; and then he would tell, and there would be nothing so good in the world as to see that pet model “catch it” [17, 17].

Але вирішив мовчати і сидіти тихо, аж поки тьотя не спитає, хто це зробив таку шкоду і вже аж тоді розсказати все. От буде кумедія! Нарешті хваленому розумникові дадуть чосу [11, 29].

Він сидітиме тихцем, аж поки вона спитає, хто скоїв шкоду, – а тоді він уже скаже, і ото буде розкіш подивитися, як дістане по заслугі цей мазунчик!.. [12, 28].

Он решил не говорить ни слова, даже когда войдет тетка, а сидеть тихо и смиренно, пока она не спросит кто это сделал. Вот тогда он расскажет все, – и весело ему будет глядеть, как она справится со своим примерным любимчиком [13, 22].

Będzie milczał jak grób, aż ciotka sama zapyta, kto to zrobił. Wówczas dopiero powie i cóż to będzie za wspaniałe przedstawienie widzieć, jak ta chodząca doskonałość oberwie lanie! [21].

Варіант М. Загірної більш емоційно забарвлений, як бачимо, вона розділила уривок на три речення, тоді як В. Митрофанов відтворив його одним, а К. Чуковський двома. Вираз *pet model* оригіналу К. Чуковський відтворив як “примерный любимчик”, тоді як М. Загірня переклала його як “хвалений розумник”, а В. Митрофанов “мазунчик”. У принципі, усі ці три перекладацькі вирішення мають право на існування, хоч найбільшої близькості до оригіналу досягнув саме російський перекладач. Що ж до перекладу Я. Білінського, то його переклад не менш емоційно забарвлений: вираз *Będzie milczał jak grób* українською перекладається “мовчатиме як могила”, а *pet model* оригіналу він вдало відтворив як “ходяча досконалість”, що несе належний відтінок твенівської іронії.

The sun rose upon a tranquil world, and beamed down upon the peaceful village like a benediction [17, 19].

Ясне літнє сонечко заливало своїм яскравим промінням тихе маленьке містечко [11, 33].

Сонце зійшло над оповитою спокоєм землею і осяяло своїм промінням мирне містечко, немов благословляючи його [12, 32].

Солнце встало над безмятежной землей и своим ярким сиянием благословляло мирный городок [13, 25].

Słońce weszło nad spokojną ziemią i stało swe ciepłe promienie cichemu miasteczku [21].

М. Загірня використовує епітети “сонечко”, “містечко”, що робить її переклад більш поетичним та мелодійним. У її перекладі пропущено вираз *a benedictus* оригіналу – проте це могло бути зумовлене тодішніми цензурними умовами (ще на початку ХХ століття російська цензура часто викреслювала “церковні” слова в світському контексті, аби уникнути “профанації святинь”); цікаво, що цю барику оригіналу пропущено і в польському перекладі. В. Митрофанов переклав цей уривок ближче до оригіналу, через це його переклад звучить дещо простіше, ніж Загірньої. Зауважмо, що перекладачі відтворили “*peaceful village*” не як “мирне село”, а як “маленьке містечко” (М. Загірня), “мирне містечко” (В. Митрофанов), “мирный городок” (К. Чуковский), та “*cichemu miasteczku*” – “тихому містечку” (Я. Білінський). При цьому вони безумовно мали рацію: в американській версії англійської мови *village* означає саме “містечко”, і це фіксується усіма словниками.

The boys all hated him, he was so good; and besides, he had been 'thrown up to them' so much [17, 27].

А хлопці, навпаки, терпіти його не могли, бо занадто вже він був добродійний та й надокучило школярам слухати, як його все хвалять та кажуть, що їм треба брати з його приклад [11, 47]. Цей варіант М. Загірньої тяжіє до розмовної мови: замість “нього” вона вживає “його”, “хваляють”, а не “хвалять”. (Утім, останнє могло бути спричинене й певною ненормованістю української літературної мови початку ХХ століття). В цілому ж її переклад більш емоційно забарвлений і йому притаманні певні риси “одомашнення” (виникає враження, що розповідь іде про українську “глибинку”).

Зате хлопці всі, як один, ненавиділи його: надто вже він був добродішній, а до того ж їм без кінця кололи ним очі [12, 45]. Версія В. Митрофанова точніше передає зміст, він не наводить додаткових пояснень, до яких вдалася його попередниця.

А мальчишки все до – единого – ненавидели его за то, что он такой благовоспитанный, а главное за то, что его благонаравием постоянно “тычут им в нос” [13, 37]. Як видно, версія К. Чуковського, версія також тяжіє до літературного стилю, дещо розведеного фразеологізмом “тычут им в нос”, на місці фразеологізму оригіналу “*thrown up to them*”. Водночас звучання доволі нейтрального *so good* оригіналу тут посилено до відверто іронічного *он такой благовоспитанный*, що слід вважати вдалою перекладачевою знахідкою з огляду наведених вище загальних міркувань щодо стилістики роману.

Chłopcy nie cierpieli go właśnie dlatego, że ciągle stawiano im go za wzó [21]. Переклад Я. Білінського тут коректний змістовно, але цілком стилістично нейтральний.

In a word, everything that goes to make life precious, that boy had. So thought every harassed, hampered, respectable boy in St. Petersburg [17, 34].

Одно слово, йому так гарно жилося, що вже не треба краще. Так принаймні думали всі порядні хлопці в містечку С.-Петербурзі, бо їм же бідним так дошкуляли усіми тими заборонами, докорами та науками [11, 59].

Одне слово, цей хлопець мав усе, що робить життя прекрасним. Так одностайно вважали засмикані й скуті всілякими утисками доброприсойні санкт-петербургські хлопці [12, 56].

Словом, унего было все, что делает жизнь прекрасной. Так думали в Санкт-Петербурге все изнуренные, скованные по рукам и ногам “хорошо воспитанные” мальчики из почтенных семейств [13, 47].

Jednym słowem, chłopak ten miał wszystko, co może uczynić życie pięknym. Tak przynajmniej uważali wszyscy udręczeni synowie przyzwoitych rodziców w miasteczku St Petersburg [21].

Версії М. Загірньої притаманно більше рис “оповідності” й просторіччя, тоді як версії В. Митрофанова та К. Чуковського наближені до нормативного стилю. Водночас два слова оригіналу (*harassed, hampered*) розрослися в М. Загірньої у досить довгу описову конструкцію: бо їм же бідним так дошкуляли усіми тими заборонами, докорами та науками. В. Митрофанов з його засмикані й скуті всілякими утисками тут ближчий до лапідарності оригіналу, але не досягає її цілком. К. Чуковський додатково підкреслює іронію розповіді, беручи словосполучення “хорошо воспитанные” у лапки (в оригіналі цей стилістичний прийом відсутній). А Я. Білінський вдається до заміщення й компенсації, використавши вираз *udręczeni synowie przyzwoitych rodziców* – замучені сини добропорядних батьків.

На завершення ще раз наголосімо: творчість Марка Твена відіграла велику роль у становленні американської літератури. Недарма Вільям Фолкнер назвав його “батьком американської літератури”. Марк Твен уперше ввів у максимально широких стилістичних межах розмовну мову в художню літературу США. Стиль Твена – гнучкий, він може легко пристосувати слова до будь-якої ситуації, чи то описуючи хлоп’ячі думки Тома, чи висловлюючись на якусь “високу” тему. Потужний засіб його стилю – діалог. Він майстерно передає мову героїв, використовуючи скорочення і сленг, щоб оживити мову Тома і Гека.

Слід відзначити: вже найперший український переклад “Пригод Тома Сойєра” пера Марії Загірньої дає добре уявлення про цю стилістичну домінанту оригіналу. Відома українська письменниця й просвітниця перекладає Марка Твена добірною народною мовою, вдаючись часом до “одомашнення”, але водночас доволі точно відтворюючи всі змістовні одиниці. Водночас стилістика пізніших перекладів як українською (В. Митрофанов), так і російською (К. Чуковський) та польською (Я. Білінський) мовами тяжіє до використання засобів нормативної літературної мови, хоча із вкрапленням окремих емоційно забарвлених фразеологізмів. При цьому рівень “одомашнення” в цих перекладах суттєво нижчий (чи й цілком нульовий). Очевидно, це відображає різні вимоги, що стояли в різний час перед перекладачами. М. Загірня мусила конче зацікавити своїм текстом потенційного

читача (ще не призвичаєного в силу історичних причин сприймати твори світового красеного письменства рідною мовою). В. Митрофанов (а також його російський і польський колеги К. Чуковський та Я. Билінський) працювали за умов, коли можливість і необхідність відтворення класичного твору американської літератури національними мовами не викликала вже жодного сумніву.

Література

1. Боброва М. Марк Твен : [критико-биографический очерк] / М. Боброва. – М., 1992. – 166 с.
2. Коптілов В. Першотвір і переклад / В. Коптілов. – К. : Дніпро, 1972. – С.134–158.
3. Левидова І. М. Марк Твен : [библиографический указатель русских переводов и критической литературы] / И. М. Левидова. – М. : Книга, 1974. – 174 с.
4. Мендельсон М. О. Марк Твен / М. О. Мендельсон. – М. : Знание, 1960. – 46 с.
5. Новикова М. Прекрасен наш союз : литература – переводчик – жизнь / М. Новикова. – М. : Радянський письменник, 1986. – С.134–135.
6. Ромм А. С. Марк Твен / А. С. Ромм. – М. : Наука, 1977. – 191 с.
7. Старцев А. И. Марк Твен и Америка : монография : [изд. 2-е, доп.] / А. И. Старцев. – М. : Советский писатель, 1985. – 304 с.
8. Стріха М. В. Український художній переклад : між літературою і націєтворенням / М. В. Стріха. – Київ : Факт, 2006.
9. Марк Твен. Твори : у 2-х т. / Марк Твен. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 1. – 623 с.
10. Марк Твайн. Пригоди Тома Соєра / Марк Твен / [пер. Юліян Панькевич]. – Львів, 1906. – 252 с.
11. Марк Твен. Пригоди Тома Соєра / Марк Твен / [пер. з англ. М. Загірня]. – К., 1907. – 295 с.
12. Марк Твен. Пригоди Тома Соєра / Марк Твен / [пер. з англ. В. І. Митрофанов]. – К. : Школа, 2002. – 281 с.
13. Марк Твен. Пригоди Тома Соєра / Марк Твен / [пер. К. Чуковський]. – К. : Україна, 1996. – 237 с.
14. Форнер Ф. Марк Твен – социальный критик / Ф. Форнер. – М., 1961. – 416 с.
15. Henry Nash. Mark Twain. The development of a writer / Nash Henry. – Cambridge, Massachusetts. – 1962. – 212 p.
16. Mark Twain. A Bibliography of the Works / Merle Johnson. – New York, 1917 – 274 p.
17. Mark Twain. The adventures of Tom Sawyer. The adventures of Huckleberry Finn / Mark Twain. – University of Canterbury. – 2001 – 396 p.
18. Йонкіс Г. Твен Марк / Йонкіс Г. Твен // Зарубіжні письменники : [енцикл. довід.] / за ред. Н. Михальської, Б. Щавурського. – Тернопіль, 2006. – Т. 2 : Л-Я. – С. 588–595.
19. Hill Hamlin. The Composition and the Structure of Tom Sawyer / Hamlin Hill // American Literature 32. – 1961. – P. 379–392.
20. The Adventures of Tom Sawyer / Mark Twain ; edited by Lucy Rolling. – Toronto, 2006. – P. 28–37.
21. Jan Biliński. Przygody Tomka Sawyera , Beskidzka Oficyna Wydawnicza / Biliński Jan, Bielsko-Biała. – 1999.
22. Electronic resource. – The regime of access : [www.http://en.wikipedia.org/wiki/The_Adventures_of_Tom_Sawyer](http://en.wikipedia.org/wiki/The_Adventures_of_Tom_Sawyer)

Анотація

У статті проаналізовано українські, російський та польський переклади роману Марка Твена “Пригоди Тома Соєра” (на прикладі перекладів М. Загірньої, В. Митрофанова, К. Чуковського та Я. Билінського) та історичні передумови їх. Досліджено мовно-стилістичні особливості цих перекладів. Показано, що переклад М. Загірньої, виконаний на початку ХХ

...на народною мовою, доволі точно відтворює оригінал твору. Пізніші проаналізовані переклади більшою мірою тяжіють до норм літературної мови.

Ключові слова: стиль, історія, відтворення, переклад, літературна норма, тональність.

Аннотация

В статье проанализированы украинский, русский и польский переводы романа Марка Твена "Приключения Тома Сойера" (на примере переводов М. Загирней, В. Митрофанова, К. Чуковского и Я. Билинского) и их исторические предпосылки. Исследованы языково-стилистические особенности этих переводов. Показано, что перевод М. Загирней, выполненный в начале XX века на народном языке, достаточно точно воспроизводит оригинал произведения. Более поздние проанализированные переводы в большей степени тяготеют к нормам литературного языка.

Ключевые слова: стиль, история, воссоздание, перевод, литературная норма, тональность.

Summary

The author has analysed Ukrainian, Russian and Polish translations of "The adventures of Tom Sawyer" novel, written by Mark Twain, using the examples of translations by M. Zahirnya, V. Mytrofanov, K. Chukovskiy and Jan Bilinski and their historical background. Linguistic and stylistic peculiarities of these translations have been researched. It is demonstrated that M. Zagirnya's translation, executed in the 20th century, reproduces the original work quite exactly. The analysed later translations tend to the norms of literary language to a greater extent.

Keywords: style, history, recreation, translation, literary norm, tone.

УДК 82.091'25:[821.111+821.161.1]

Шаргай І.Є.,

кандидат філологічних наук,
Запорізький національний університет

ДО ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ АЛЮЗІЇ (НА ПРИКЛАДІ ФІЛОСОФСЬКОЇ КАЗКИ ВОЛЬТЕРА "БІЛИЙ БИК")

Перш ніж перейти до аналізу явища, що нас цікавить, вважаємо за необхідне викласти деякі розміркування щодо причин, які спонукали Вольтера використати жанр казки для розповсюдження своїх ідей. Ми цілком приймаємо думку Г.Ф. Бондаренко, яка вважає, що за зовнішньою спрощеністю, "виправленістю" сюжетів, мотивів та образів казки криється її глибока філософічність та алегоричність, полемічна загостреність концепції автора [1, 27]. Форма казки дозволяє Вольтеру в завуальованій формі викривати злободенні питання, суспільні вади, використовувати політичний та релігійний сарказм, ховаючись за маскою розповідача. Форма казки слугує йому своєрідною лупою, яка дозволяє представити актуальні соціальні та філософські дискусії.

Текст казки Вольтера набуває семантичної "багатошаровості". Прочитання такого тексту, за думкою Л.Л. Мармазової вимагає від читача не просто йти за сюжетним розвитком, а докладати інтелектуальних зусиль, виявити здатність і бажання розуміти вказівки та натяки, залишені в тексті автором [6, 5–7]. Численні